

УДК 001.814.001.33"157/164":271.5 (4-11)(045)

ПАПАЗОВА АНЖЕЛА,*кандидат історичних наук, доцент кафедри історичних дисциплін
Маріупольського державного університету*

КЛАСИФІКАЦІЯ ІСТОРИЧНИХ ДЖЕРЕЛ З ІСТОРІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОРДЕНУ ЄЗУЇТІВ У СХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКОМУ РЕГІОНІ В ОСТАННІЙ ТРЕТИНІ XVI - ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XVII СТОЛІТТЯ

У статті розглянуто публікації документів у східнослов'янському регіоні в різні періоди та систематизовано відомі історичні джерела з історії діяльності ордену єзуїтів у східнослов'янському регіоні в останній третині XVI - першій половині XVII ст. Виявлено, що джерельну базу складають переважно архівні та опубліковані документи, зображальні та речові пам'ятки. Запропоновано поділ джерел на групи за типами, родами (видами), походженням і сферою діяльності ордену. На переконання автора, типова класифікація сприятиме будь-якому науковому дослідженню, бо дозволить краще визначитися з методами опрацювання документів.

Ключові слова: Товариство Ісуса; східнослов'янський регіон; публікації документів; класифікація історичних джерел.

Постановка проблеми. Активне включення України в загальноєвропейські процеси інтеграції вимагає врахування історичного досвіду взаємодії та взаємовпливу західноєвропейської та української культур. У цьому зв'язку значний інтерес викликає релігійно-освітня діяльність ордену єзуїтів у східнослов'янському регіоні в останній третині XVI - першій половині XVII ст. Вивчення цього складного й неоднозначного явища сприятиме використанню прогресивних здобутків єзуїтської практики в різних сферах. Це також зорієнтує на подолання існуючих стереотипів щодо ордену та розвиток неупередженого вивчення історії Товариства Ісуса в регіоні. Оскільки джерела, які висвітлюють проблему, докладно не вивчені, ми не маємо належного уявлення про орден, його цілі, методи й результати діяльності, а тим більше про те, що найбільш важливо для східнослов'янського регіону - про вплив єзуїтів на історичний процес. Тому так важливо розглянути можливості щодо вивчення джерел, передусім, публікацій документів у зазначеному регіоні. Також слід розглянути інформативні можливості документів різних типів (видів), а для цього - систематизувати джерельну базу з проблеми.

Аналіз досліджень і публікацій. Джерельну базу проблеми діяльності ордену єзуїтів у східнослов'янському регіоні в останній третині XVI - першій половині XVII ст. вивчало не так багато дослідників, а предметом спеціального вивчення зазначена проблема майже зовсім не була. Є окремі статті чи частини праць, що торкаються певної частини регіону чи сфери роботи Товариства. Серед них можна виділити працю білоруської дослідниці Т. Б. Блінової щодо діяльності ордену в білоруських землях у XVI - на початку XIX ст. [38, с. 16-24]. Український дослідник А. В. Опря звернув увагу на роботи українських науковців, які вперше систематизували архівні та опубліковані документи з історії діяльності цього ордену в Україні (Т. Шевченко, А. Папазова) [43, с. 134]. Найповніший джерелознавчий аналіз та класифікацію джерел з освітянської діяльності ордену на українських землях у зазначений період здійснила

Т. Шевченко [48, с. 9-19]. Велике значення для вивчення джерельної бази з історії діяльності Товариства Ісуса має робота Д. Наливайка [42], де певним чином розкрито єзуїтські письмові здобутки з відомостями про Україну та акцентовано на участі ордену в подіях на її території. Чималий внесок у вивчення архітектурних здобутків ордену на українських землях зробив доктор архітектури, професор П. А. Ричков [46]. Результати цієї праці стануть у нагоді під час вивчення пам'яток матеріальної культури ордену як джерел з історії культового будівництва та засобів поширення освіти, католицтва, культурних здобутків Західної Європи на українських землях. Однак існуючі дослідження та класифікації джерел не охоплюють усього розмаїття документів, зображальних джерел і пам'яток матеріальної культури з історії діяльності ордену єзуїтів у східнослов'янському регіоні в останній третині XVI - першій половині XVII ст. Ретельно вивчені та проаналізовані одиниці документів та пам'яток.

Мета роботи - проаналізувати публікації документів у східнослов'янському регіоні в різні періоди та класифікувати відомі історичні джерела з історії діяльності ордену єзуїтів у східнослов'янському регіоні в останній третині XVI - першій половині XVII ст.

Виклад основного матеріалу. Джерела з історії діяльності ордену єзуїтів у східнослов'янському регіоні в останній третині XVI - першій половині XVII ст. - писемні документи, зображальні джерела та пам'ятки матеріальної культури, які розкривають факти діяльності єзуїтів на території українських, білоруських і російських земель. Більшість існуючих писемних джерел знаходиться в архівах ордену й Римської курії. Дослідникам доступні, у більшості випадків, тільки дозволені ордену для опрацювання та публікації документи [48, с. 176-177], а також документи, опубліковані в роботах колишніх єзуїтів [18, с. 137-139].

На території досліджуваного регіону науковцям доступні фонди архівів таких міст: Москва, Петербург, Мінськ, Гродно, Львів, Київ, рукописні відділи бібліотек

України, Білорусії, Росії [38, с. 16; 48, с. 176-177]. Зокрема, у Центральному державному історичному архіві України у Львові знаходяться переліки майнових документів єзуїтських домів у Ярославі, Кросні, Перемишлі, Лящеві, королівські привілеї й листи Сигізмунда III, листи вищих керівників ордену до єзуїтських домів міст Львова і Ярослава тощо [36]. Деякі відомості містять державні обласні архіви українських міст, особливо якщо в обласних центрах чи в області колись були або ще збереглися споруди Товариства Ісуса, як наприклад, у Кам'янці-Подільському [41, с. 346]. Також багато документів щодо регіону зберігають архіви та бібліотеки в Польщі та Литві [48, с. 9-19, 176-177].

У XIX - на початку XX ст. у Російській імперії було опубліковано чимало збірників документів, які містять факти про історію місії католицизму в регіоні, серед яких певна частина таких, що безпосередньо розкривають чи торкаються діяльності єзуїтів на першому етапі роботи Товариства в регіоні. Наприклад, це інструкції, булли, скарги, листи, полемічні твори, документи унії тощо [1, с. 209-310, 363, 367; 2, с. 146-158; 3, с. 284-258; 4, с. 289-291; 5, с. 68, 72; 29, с. 130-325]. Публікувалися й окремі джерела. Наприклад, "Таємні наставлення" [32].

У збірниках документів, виданих у радянський період, були джерела з історії участі ордену в подіях на території східнослов'янського регіону. Однак підбір документів часто відповідав завданню викриття реакційної ролі Ватикану й уніатської церкви в регіоні. Матеріали збірників, наприклад, містять джерела про експлуатацію населення в єзуїтських маєтках (королівські грамоти, листи, скарги) [6, с. 160-161; 31, с. 247-248]. У виданнях є документи курії, католицьких ієрархів, рядових єзуїтів, що розкривають плани й мету ордену (інструкції, декрети, рішення сеймиків, скарги, привілеї, фундаційні акти, листи) [7, с. 70-233; 11, с. 107, 130, 468, 664-668]; документи, що демонструють ставлення козацтва і Б. Хмельницького до єзуїтів (скарга, привілеї) [8, с. 138-142]; джерела, що характеризують відносини Папської курії з московською державою (звіти, інструкції, бреве, листи) [21, с. 42, 90, 92-94, 139, 142, 215-228, 245]. Публікувалися також й окремі документи, наприклад, робота єзуїта Антоніо Поссевіно [27], "Правила скромності" І. Лойоли [17].

У пострадянський час в Україні, Білорусі та в Росії публікувалися лише окремі документи Товариства Ісуса. В Україні саме орденем єзуїтів було опубліковано українською мовою чимало документів, серед них, зокрема, автобіографія засновника Товариства - Ігнатія Лойоли [12], "Духовні вправи" [15], "Конституції" І. Лойоли [16] та Уклад студій Товариства Ісусового [28]. Окремі документи, що мають певне відношення до ордену, наявні в збірках джерел, опублікованих в Україні [35, с. 47, 52, 55]. Подібні публікації документів здійснювалися й у Білорусі [34, с. 205].

Російські науковці у своїх дослідженнях опублікували деякі фрагменти головних установчих нормативно-регламентаційних документів Товариства Ісуса (Статут Товариства Ісуса, "Magna charta", Ratio Studiorum) [19; 20; 22]. Більше цікавих документів було опубліковано на різних російськомовних Інтернет-ресурсах, у тому числі роботи А. Поссевіно, перекладені й опубліковані ще в радянський час, наприклад, радянською дослідницею Л. М. Годовиковою [24-27], перекладені й опубліковані ще в XIX ст. та в радянський час (щоденник і листи Марини Мнішек) [10; 23], (записки Юрія Крижанича) тощо [13; 14].

Товариство Ісуса також сьогодні на своїх офіційних сайтах у регіоні та в журналі "Символ" публікує історичні документи місцевими мовами [30; 33].

Доступні архівні й опубліковані писемні джерела та пам'ятки матеріальної культури дають можливість відновити частину картини діяльності ордену та її вплив на історичні процеси в регіоні. Проте проблема вимагає враховувати особливості діяльності ордену, які виражалися в активному втручанні єзуїтів у світські справи в різних сферах життя. Тому необхідні чітка класифікація всіх джерел. Для класифікації джерел потрібно використати загальноісторичні класифікації, розроблені для середньовіччя та періоду нової історії [40, с. 374], та класифікації документів, притаманних церкві, у тому числі запропоновані дослідниками В. В. Болотовим [39], В. І. Ульяновським [47, с. 8-14] та Т. Шевченко [48, с. 9-19].

Усі джерела із зазначеної проблеми умовно можна розділити на групи за типами, родами (видами), походженням, сферами діяльності.

За типами це: речові, словесні (вербальні), зображальні, звукові (аудіальні), поведінкові та конвенціональні джерела.

Речові пам'ятки з історії діяльності єзуїтів у східнослов'янському регіоні в останній третині XVI - першій половині XVII ст. включають архітектурні споруди культурного призначення (храми, монастирі, каплиці); споруди освітнього призначення (школи, колегіуми, конвікти, бурси); споруди медичного обслуговування (інфірмерії, аптеки); господарські будови економічної діяльності та обслуговування; предмети культури, одягу, посуду тощо. Наприклад, це костьоли й колегіуми в Ярославі та Несвіжі [49, с. 95, 306].

За родово-видовим принципом серед словесних (вербальних) джерел з історії діяльності Товариства Ісуса у східнослов'янському регіоні в зазначений період можна виділити писемні й усні. До писемних відносять нормативно-регламентаційні, актові та діловодні, описові, спеціальні.

Серед нормативно-регламентаційних документів є статут Товариства Ісуса ("Конституції" І. Лойоли), листи й приписи генеральних настоятелів ордену, постанови Генеральних конгрегацій Товариства Ісуса, шкільний статут ("Ratio Studiorum et institutiones scholasticae Societatis Jesu"), реляції, булли й бреве Римських Пап щодо ордену тощо. Походять ці документи від керівних структур Товариства та католицької церкви. Призначені всім домам в особі місцевих керівників чи всім членам ордену для безумовного виконання.

Актові й діловодні матеріали включають нормативні й фундаційні документи, інструкції, звіти, повідомлення, привілеї, заповіді, інвентарі, судові акти тощо. Походять вони від правителів держав, окремих органів влади цих держав, у яких працювали єзуїти, приватних осіб. За змістом серед цих документів можна виділити документи політичного, адміністративного військового характеру, а також юридичного й фінансово-економічного призначення.

Оповідні джерела з історії ордену єзуїтів - це літописи, твори політичної, наукової, навчальної, художньої літератури. Особливо інформативними й важливими для вивчення цілей та методів роботи ордену є твори політичної, наукової та навчальної літератури, передусім твори самих єзуїтів. Серед джерел літературного спрямування важливою є мемуаристика: спогади (мемуари), щоденники, листи, автобіографії, описи подорожей та ін.

Спеціальні (церковні) документи складають соборні діяння, твори святих отців і церковних письменників, богословські й полемічні праці, проповіді, акти мучеників і біографії святих - "acta sanctorum".

Усні джерела представлені прислів'ями, що пере-

дають різне ставлення населення до діяльності Товариства Ісуса. Наприклад, у православному народі глибоко вкоренилося уявлення про католицтво як про форму зовнішньополітичної агресії. Не випадково ж з'явилось таке прислів'я про католицтво: "Ніхто Москові стільки зла не заподівав, як хан Кримський і Папа Римський". Чи такі прислів'я саме про єзуїтів: "Мед на язиці, молоко на словах, жовч у серці, омана насправді", "На Русі хоч єзуїтів посій, то все одно злодії вродяться".

Звукові (аудіальні) джерела (музичні твори для церковних служб, виступів учнів колегіумів і бурс, театрів) цілком можна вивчати за нотами, що використовувалися в єзуїтських музичних бурсах [44], та за тими, що й сьогодні використовуються під час церковних служб чи ритуалів ордену.

Зображальні джерела, що розкривають діяльність Товариства Ісуса - твори зображального мистецтва (графічні та живописні твори, у тому числі портрети); предмети мистецтва (скульптури, рельєфи, статуетки); книжкові мініатюри, ікони, народні картини, плани міст зі спорудами ордену, карти. Наприклад, скульптури костелу м. Ярослав чи портрет Петра Скарги [49, с. 170, 306; 37].

Поведінкові джерела Товариства Ісуса - це церковна служба, ритуали посвяти в члени ордену, ті ритуали, що супроводжували виконання духовних вправ, певна особлива манера поведінки єзуїтів, міміка та жести, притаманні членам ордену. Усе це певним чином зафіксоване на зображеннях того періоду, що вивчається, та в "Правилах скромності" для єзуїтів [17; 45]. У таких випадках джерела набувають комплексного характеру.

Конвенціональні джерела (джерела умовних позначень) наявні в численних наукових творах членів Товариства Ісуса (знаки математичної, хімічної, фізичної символіки тощо), документах проектно-технічної документації на паперових носіях [49, с. 198, 305-307]. Таким джерелом також є емблема ордену [9; 45].

За походженням писемні джерела можна розподілити на документи, які походять з Товариства Ісуса (засновницькі документи, джерела від керівників та рядових членів Товариства); джерела католицької, греко-католицької, православної, протестантської церков щодо ордену; документи держав, окремих органів влади цих держав, у яких працювали єзуїти; особисті документи й праці.

Документи можна розділити за сферами діяльності ордену й усіх структур, що брали участь у роботі Товариства. Документи, які пов'язані з політичною діяльністю Товариства, це, головним чином, рішення державних органів (постанови сейму, думи, розпорядження, накази). У фінансово-економічній сфері: звіти про економічний і фінансовий стан домів; грамоти-привілеї Товариству, що включають матеріальне й фінансове забезпечення; реєстри майнових документів ордену; заповіти, застави й дарування; інвентарі єзуїтських маєтків; фундації для ордену; договори по купку єзуїтами будинків, землі й іншого майна; скарги й судові рішення про майнові суперечки. Документи в релігійній сфері містять різні рішення, інструкції й засоби щодо реалізації ідеологічного впливу: булли, бреве, інструкції, грамоти, реляції, хартії, проповіді, твори релігійного змісту, описи обрядів. Культурну сферу діяльності характеризують такі види документів: літературні твори (в основному полемічні), різні правила й положення про навчальні установи ордену, твори мистецтва, наукові праці членів ордену (головним чином, історичні), хроніки, літописи, будинки і споруди (храми, колегіуми), твори зображального мистецтва ордену.

Висновки

Отже, джерельну базу діяльності Товариства Ісуса в східнослов'янському регіоні в останній третині XVI - першій половині XVII ст. переважно складають архівні та опубліковані документи, зображальні та речові пам'ятки. Певну частину документів зберігають архіви, музеї та бібліотеки східнослов'янського регіону. Доволі велику кількість джерел уже перекладено українською, білоруською та російською мовами й опубліковано. Найбільше документів опубліковано за часів Російської імперії в збірниках джерел переважно за регіонами. У деяких збірниках в окремі томи виділено церковні документи, полемічну літературу. У радянський час видані та перевидані документи про діяльність єзуїтів передусім у тематичних збірниках. У сучасних Україні, Білорусі та Росії вже опубліковані деякі документи в тематичних збірниках, роботах дослідників та окремі джерела Товариства. Важливими є публікації документів місцевими мовами самим Товариством у регіоні (окремі видання, в офіційних періодичних виданнях ордену та на офіційних сайтах Товариства), на Інтернет-ресурсах регіону.

Джерела з історії діяльності ордену єзуїтів у східнослов'янському регіоні в останній третині XVI - першій половині XVII ст. умовно можна розділити на групи за типами, родами (видами), походженням і сферою діяльності ордену. За типами це: речові, словесні (вербальні), зображальні, звукові (аудіальні), поведінкові та конвенціональні джерела. Серед словесних (вербальних) джерел за родово-видовим принципом можна виділити писемні й усні. До писемних відносять нормативно-регламентаційні, актові та діловодні, описові, спеціальні. За походженням джерела можна розподілити на документи, які походять з ордену; джерела різних конфесій щодо ордену; документи держав, окремих органів влади цих держав; особисті документи й праці. Документи можна розділити за сферами діяльності: з політичної сфери, фінансово-економічної, релігійної, зі сфери культури. Кожен із цих умовних поділів сприятиме об'єктивному, детальному, комплексному історичному дослідженню. Зрозуміло, що віднесення конкретного документа лише до однієї групи за типами, чи за видами, чи за походженням, чи за сферою діяльності часто неможливе. Велика частина документів має характеристики двох або декількох груп. У такому разі джерела набувають комплексного характеру. Проте типова класифікація сприятиме будь-якому науковому дослідженню, бо дозволить краще визначитись із методами опрацювання документів. Ось чому всі групи історичних джерел з діяльності Товариства Ісуса необхідно продовжувати детально аналізувати.

ЛІТЕРАТУРА

1. Акты исторические, относящиеся к России, извлеченные из иностранных архивов и библиотек А. И. Тургеневым: в 2 т. - СПб., 1841-1842. - Т. 1. - 1841. - XXII, 401 с.
2. Акты, издаваемые комиссией, высочайше учрежденною для разбора древних актов в Вильно: в 39 т. - Вильно, 1865-1916. - Т. 16. - 1889. - 706 с.
3. Акты, относящиеся к истории Западной России, собранные и изданные Археографической комиссией: в 5 т. - СПб., 1846-1853. - Т. 3. - 1848. - 356 с.
4. Акты, относящиеся к истории Западной России, собранные и изданные Археографической комиссией: в 5 т. - СПб., 1846-1853. - Т. 4. - 1851. - 583 с.
5. Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археографической комиссией: в 15 т. - СПб., 1861-1892. - Т. 2. - 1865. - 288 с.
6. Белоруссия в эпоху феодализма (сборник документов): в 4 т. - Мн. : Беларусь, 1959-1979. - Т. 1. - 1959. - 516 с.

7. Борьба Південно-Західної Русі і України проти експансії Ватикану та унії (X - поч. XVII ст.: зб. док-в і мат-в). - К.: Наук. думка, 1988. - 288 с.
8. Воссоединение Украины с Россией. Документы и материалы: в 3 т. - М.: АН УССР, 1953. - Т. 1. 1620-1647 годы. - 1953. - 588 с.
9. Герб єзуїтів // Єзуїти в Україні [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://jesuits.org.ua/?page_id=37.
10. Дневник Марини Мнишек. Май. 1606 г. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.hronos.km.ru>.
11. Документи Богдана Хмельницького (1648-1657) / [упоряд.: І. Крип'якевич, І. Бутич; відп. ред. Ф. П. Шевченко]. - К.: Вид-во АН УРСР, 1961. - 740 с.
12. Заповіт прочанина: Автобіографія святого Ігнатія Лойоли, засновника Єзуїтів / [пер. з англ. А. Маслюк]. - Львів: Свічадо, 2003. - XX+98 с.
13. Иное сказание [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.hrono/dokum/1600dok/1620inoe.html>.
14. Крижанич Ю. Записка о миссии в Москву [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://www.hronos.km.ru/biograf/bio_k/krizhanich.html.
15. Лойола І. Духовні вправи св. Ігнатія Лойоли / Ігнатій Лойола; [пер. А. Маслюха]; Товариство Ісуса в Україні. - Львів: Свічадо, 2006. - 248 с.
16. Лойола І. Конституції Товариства Ісуса та їх Додаткові Норми / Ігнатій Лойола; [пер. з англ. А. Маслюк]. - Львів: Свічадо, 2005. - 532 с.
17. Лойола І. Правила скромности / Ігнатій Лойола // Блинова Т. Б. Іезуїти в Белоруссии / Т. Б. Блинова. - Мн.: Беларусь, 1990. - С. 18-19.
18. Лойола І. Правила, необходимые для согласия с церковью / Ігнатій Лойола // Тонди А. Іезуїти / Алигьеро Тонди; [ред. и вступ. ст. Ф. Н. Олещука]. - М.: Изд. иностр. лит., 1955. - С. 137-139.
19. Лойола І. Устав Общества Иисуса / Ігнатій Лойола // Андреев А. Р. История ордена иезуитов. Іезуїти в Российской империи: XVI - начало XIX в. / А. Р. Андреев. - М.: Русская панорама, 1998. - С. 248-253.
20. "Magna charta" (булла Римського Папи Павла III) // Орден иезуитов: правда и вымысел / [сост. А. Лактионов]. - М.: ООО "Изд-во АСТ", 2004. - С. 531-534.
21. Памятники культурных и дипломатических сношений России и Италии: в 3 т. - Л.: АН СССР, 1925. - Т. 1. - Вып. 1. - 1925. - 579 с.
22. Порядок и устройство занятий в Обществе Иисуса / [Шмонин Д. В., вступ. статья и перевод с лат.] // Вестник Русской христианской гуманитарной академии. - 2011. - Т. 12. - Вып. 4. - С. 311-326.
23. Письмо Марини Мнишек папскому нунцию в Польше Сермонту. 1609 г., 15 января [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.hronos.km.ru>.
24. Посевино А. Ливония [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.vostlit.info/Texts/rus5/Possevino/frametext3.htm>.
25. Посевино А. Московия [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.vostlit.info/Texts/rus5/Possevino/frametext11-12.htm>.
26. Посевино А. Московия. Письма [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.vostlit.info/Texts/rus5/Possevino/frametext141.htm>.
27. Посевино А. Сочинения о России XVI в. / Антонио Посевино / [пер., вступ ст. и коммент. Л. Н. Годовиковой]. - М.: МГУ, 1983. - 271 с.
28. Ratio Studiorum. Уклад студій Товариства Ісусового. Система єзуїтської освіти / [передм. Ростислав Паранько; пер. з англ. Андрій Маслюк]. - Львів: Свічадо, 2008. - 252 с.
29. Русская историческая библиотека, издаваемая Археологической комиссией: в 40 т. - СПб., 1872-1927. - Т. VII. - 1882. - 930 с.
30. Собеседования первых отцов (1939) // Символ. - 1991. - № XXVI. - С. 123-128 [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Spain/XVI/Iesuiten/Sobes_perv_otcov/text.htm.
31. Соціальна боротьба в місті Львові в XVI-XVII ст.: зб. документів / [за ред. Я. П. Кіся]. - Львів: ЛДУ, 1961. - 443 с.
32. Тайные наставления // Самарин Ю. Ф. Іезуїти и их отношения к России. Письмо к иезуиту Мартынову / Ю. Ф. Самарин. - М., 1870. - С. 429-460.
33. Уложения института Общества Иисуса одобренные и утверждённые Верховными Понтификами Павлом III и Улием III [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.jesuit.ru/about/formula.html>.
34. Уния в документах: сб. статей / [сост. В. А. Теплова, З. И. Зуева]. - Мн.: Лучи Софии, 1997. - 520 с.
35. Універсали Богдана Хмельницького. 1648-1657 / [ред.: В. Смолий; упоряд.: І. Крип'якевич, І. Бутич]; НАН України. Ін-т історії України. - К.: Альтернативи, 1998. - 383 с.
36. Центральний Державний історичний архів України у Львові, ф. 132, оп. 1, спр. 1, 34-38, 200, 902, 997; ф. 140, оп. 1, спр. 12, 111, 123, 234, 297-298.
37. Skarga [Електронний ресурс] // Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy. 1564-1995. Oprac. L.Grzebień. - Krakow, 1996. - 882 s. - Режим доступу : <http://www.jezuici.krakow.pl/cgi-bin/rjbo?b=enc&q=SKARGA&f=1>.
38. Блинова Т. Б. Іезуїти в Белоруссии (Их роль в организации образования и просвещения) / Т. Б. Блинова. - Гродно: ГрГУ, 2002. - 425 с.
39. Болотов В. В. Лекции по истории Древней Церкви [Електронний ресурс] / В. В. Болотов; [посмертн. изд. под ред. [и с предисл.] проф. А. Бриллиантова]. - СПб., 1907. - Режим доступу : http://azbyka.ru/otechnik/Vasilij_Bolotov/lektzii-por-istorii-drevnej-tserkvi/3.
40. Енциклопедія історії України: в 10 т. / [редкол.: В. А. Смолий (голова) та ін.]; НАН України. Інститут історії України. - К.: Наук. думка, 2003-2013. - Т. 2: Г-Д. - 2004. - 688 с.
41. Задорожнюк А. Б. Старий Кам'янець: від єзуїтського колегіуму до історичного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (архітектурний і освітній аспекти) / А. Б. Задорожнюк // Освіта, наука і культура на Поділлі: збірник наукових праць. - Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2009. - Т. 13: Присвячено 90-річчю Кам'янецької доби УНР. - С. 337-346.
42. Наливайко Д. Очима Заходу: Рецепція України в Західній Європі XI - XVIII ст. [Електронний ресурс] / Дмитро Наливайко. - К.: Основи, 1998. - 578 с. - Режим доступу : <http://litopys.org.ua/ochyma/ochrus.htm>.
43. Опря А. В. Орден єзуїтів та його діяльність на українських землях у XVI - XVII ст. в сучасній українській історіографії / А. В. Опря // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету ім. І. Огієнка. - 2009. - Т. 19. - С. 134-140.
44. Пельчар Р. Єзуїтська музична освіта в Руському воеводстві в XVII - XVIII ст. / Р. Пельчар // Музика Галичини. - Львів, 1999. - Т. II. - С. 43-58.
45. Печников Б. А. Отцы тьмы, или Іезуїти просвещения [Електронний ресурс] / Б. А. Печников. - М.: Педагогика, 1989. - 272 с. - Режим доступу : <http://coolib.com/b/330501/read>.
46. Ричков П. А. Українська архітектурна спадщина Товариства Ісуса. Коротка антологія / П. А. Ричков // Архітектурна спадщина України. - Вип. 5. - К.: НДІТІАМ - Головкивархітектура, 2002. - С. 169-195.
47. Ульяновський В. І. Історія церкви і релігійної думки в Україні: [навч. посібник]: у 3 кн. / В. І. Ульяновський. - К.: Либідь, 1994. - Кн. 2. Середина XV - кінець XVI століття. - 1994. - 256 с.
48. Шевченко Т. Єзуїтське шкільництво на українських землях останньої чверті XVI - середини XVII ст. / Т. Шевченко. - Львів: Свічадо, 2005. - 340 с.
49. Paszenda J. SJ Budowle Jezuickie w Polsce XVI-XVIII w.: t. 1-5 / J. Paszenda. - Krakow: Wydaw. WAM, 1999-2013. - Т. 1. - 1999. - 464 s.

Папазова Анжела,

кандидат исторических наук, доцент кафедры исторических дисциплин
Мариупольского государственного университета

КЛАССИФИКАЦИЯ ИСТОРИЧЕСКИХ ИСТОЧНИКОВ ПО ИСТОРИИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ОРДЕНА ИЕЗУИТОВ В ВОСТОЧНОСЛАВЯНСКОМ РЕГИОНЕ В ПОСЛЕДНЕЙ ТРЕТИ XVI - ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЕ XVII ВЕКОВ

В статье рассмотрены публикации документов разных периодов и систематизированы известные исторические источники по истории деятельности ордена иезуитов в восточнославянском регионе в последней трети XVI - первой половине XVII в. Выявлено, что базу составляют преимущественно архивные и опубликованные документы, изобразительные и вещественные памятники. Предложено разделение источников на группы по типам, родам (видам), происхождению и сфере деятельности ордена. По мнению автора, типовая классификация будет способствовать любому научному исследованию, ибо позволит более точно определиться с методами обработки документов.

Ключевые слова: Общество Иисуса; восточнославянский регион; публикации документов; классификация исторических источников.

Papazova Angela,

Ph.D. (History), Assistant Professor of Historical Disciplines Department of Mariupol State University

THE CLASSIFICATION OF HISTORICAL SOURCES ON JESUIT PRACTICES IN THE EAST SLAVIC REGION IN THE LATE XVI - EARLY XVII CENTURIES

The author reviewed the documents of various periods issued in the East Slavic region and systemized widely-known historical sources on the activities of the Society of Jesus in the late XVI - early XVII cent. The present paper reveals that the source base of Jesuit practices in the abovementioned period in the East Slavic region mostly consists of archives and unpublished documents, pictorial and other artifacts. Certain documents are stored at the archives, museums and libraries in the East Slavic region. Many sources have already been translated into Ukrainian, Belarusian and Russian and published.

In the times of the Russian Empire, most of the documents were published in the collections of sources sorted by the region. Some volumes of these collections contain church documents and polemic literature. In the times of the Soviet Union the documents on the activities of the Society of Jesus were mostly published and republished in subject collections. Nowadays, a number of documents and sources of the Society of Jesus have already been published in subjects collections, and researchers' papers in the territory of modern Ukraine, Russia and Belorussia. Documents and articles on the Jesuit practices posted on the Internet resources of the region and official websites of the Society of Jesus are also worth mentioning.

Sources on Jesuit practices in the late XVI - early XVII cent. in the East Slavic region can be conditionally divided into three groups by the type, class, origin and the sphere of the activities of the Society. One can single out the following types of sources: verbal, pictorial, audial, behavioral and conventional ones. The verbal ones are also subdivided according to the class into written and oral. Written ones include regulatory documents, acts and recordkeeping documents, descriptive documents and special documents.

According to the origin, the sources can be divided into the documents issued by the Society; documents on the Jesuit practices issued by other confessions; documents issued by certain states and their authorities; documents and papers issued by particular individuals. By the sphere of activities documents can be divided into political, financial and economic, religious and cultural ones.

Each of these subdivisions will provide for an objective, comprehensive, and detailed historical research. It is clear that there is no strict rule for classifying a document according to certain type, class, origin or sphere of the activities. Many documents have features of two, three or more groups. In this case, sources are of an integrated nature. However, the general classification will facilitate any research process as it allows choosing more appropriate methods of reviewing and processing of the documents. This is the reason why it is advisable to continue to analyze all the groups of historical sources on the activities of the Society of Jesus.

Key words: Society of Jesus; East Slavic region; publishing of documents; historical sources classification.

REFERENCES

1. Historical Acts on Russia taken from foreign archives and libraries by A.I. Turgenev, in 2 v. (1841-1842), St. Petersburg, Vol.1, 1841, XXII, 401 p. (rus).
2. Acts issued by the Highest commission for ancient acts analysis in Vilna, in 39 v. (1865-1916), Vilna, Vol. 16, 1889, 706 p. (rus).
3. Acts on the history of western Russia, collected and published by the Archaeological Commission, in 5 v. (1846-1853), St. Petersburg, Vol. 3, 1848, 356 p. (rus).
4. Acts on the history of western Russia, collected and published by the Archaeological Commission, 5 v. (1846-1853), St. Petersburg, Vol. 4, 1851, 583 p. (rus).
5. Acts on the history of south and western Russia, collected and published by the Archaeological Commission, in 15 v. (1865), St. Petersburg, Vol. 2, 288 p. (rus).
6. Belarus in the times of feudalism (collection of documents), in 4 v. (1959-1979), Belarus, Minsk, Vol. 1, 1959, 516 p. (rus).

7. Struggle of the South Western Russia and Ukraine against expansion of Vatican and the union (1988), *Naukova dumka*, Kyiv, 288 p. (ukr).
8. The reunification of the Ukraine with Russia. Documents and materials, in 3 v. (1953), *USSR Academy of Sciences*, Moscow, Vol. 1, 1953, 588 p. (rus).
9. Emblem of the Jesuits, in *Jesuits in Ukraine*, available at: http://jesuits.org.ua/?page_id=37 (ukr).
10. Marina Mniszek's Diary. May. 1606, available at: <http://www.hronos.km.ru> (rus).
11. Kripiakovich, I. and Butich, I. and Shevchenko, F.P. [editor] (1961), Bohdan Khmelnytskyi's Documents (1648-1657), *AS USSR*, Kyiv, 740 p. (ukr).
12. Pilgrim's Covenant: The Autobiography of St. Ignatius Loyola, founder of the Society of Jesus [translat.] (2003), *Publishing house Svichado*, Lviv, XX + 98 p. (ukr).
13. Another legend, available at: <http://www.hrono.dokum/1600dok/1620inoe.html> (rus).
14. Kryzhanich, Yu., Note on the mission to Moscow, available at: http://www.hronos.km.ru/biograf/bio_k/krizhanich.html (rus).
15. Loyola, I. (2006), Spiritual Exercises of Ignatius of Loyola (translat.), *The Society of Jesus in Ukraine, Svichado*, Lviv, 248 p. (ukr).
16. Loyola, I. (2005), The Constitutions of the Society of Jesus and their additional provisions, [translat], *Svichado*, Lviv, 532 p. (ukr).
17. Loyola, I. (1990), Rules of humbleness in Blinova T.V. *Jesuits in Belarus*, Minsk, pp. 18-19 (rus).
18. Loyola, I. (1955), Rules for thinking with the church in Tondi A.I., *Jesuits, Foreign literature issue*, Moscow, pp. 137-139 (rus).
19. Loyola, I. (1998), Statute of the Society of Jesus, in: Andreev A.R. The History of the Society of Jesus. The Jesuits in the Russian Empire in the XVI - early XIX cent., *Russian panorama*, Moscow, pp. 248-253 (rus).
20. «Magna charta» (The bull of the Pope Paul III) (2004), The Society of Jesus: the truth and fiction, LLC «Izdatelstvo AST», Moscow, pp. 531-534 (rus).
21. Artefacts of cultural and diplomatic relations between Russia and Italy, in 3 v. (1925), *USSR Academy of Sciences*, Vol.1, Iss. 1, 1925, 579 p. (rus).
22. Shmonin, D.V. (2011), The structure and the schedule of classes in the Society of Jesus, in: The structure and the schedule of classes in the Society of Jesus (fragment), *Journal of Russian Christian Humanitarian Academy*, Vol. 12, Issue 4, pp. 311-326 (rus).
23. Marina Mniszek's letter to papal nuncio in Poland Sermon. January 15th, 1609, available at: <http://www.hronos.km.ru> (rus).
24. Possevino, A., Livonia, available at: <http://www.vostlit.info/Texts/rus5/Possevino/frameset3.htm> (rus).
25. Possevino, A., Moskovia, available at: <http://www.vostlit.info/Texts/rus5/Possevino/frameset11-12.htm> (rus).
26. Possevino, A., Moskovia. Letters, available at: <http://www.vostlit.info/Texts/rus5/Possevino/frameset141.htm> (rus).
27. Possevino, A. (1983), Essays on Russia, XVI cent. [translat.], MSU, Moscow, 271 p. (rus).
28. Ratio Studiorum. The structure of studies of the Society of Jesus. The system of the Jesuit education [translat.] (2008), *Svichado*, Lviv, 252 p. (ukr).
29. Russian Historical Library issued by the Archaeological Commission, in 40 v. (1872-1827), St. Petersburg, Vol. VII, 1882, 930 p. (rus).
30. Conversations of the first fathers (1539) (1991), *Symbol*, № XXVI, pp. 123-128, available at: http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Spain/XVI/lesuiten/Sobes_perv_otcov/text.htm (rus).
31. Social struggle in the city of Lviv in the XVI - XVII cent. (1961), The collection of documents, *Lviv State University*, Lviv, 443 p. (ukr).
32. Samarin, Yu.F. (1870), The Secret Instructions, in: The Jesuits and their stance on Russia. Letter to Jesuit Martynov, Moscow, pp. 429-460 (rus).
33. Constitution of the institute of the Society of Jesus approved by Pope Paul III and Pope Julius III, available at: <http://www.jesuit.ru/about/formula.html> (rus).
34. The Union in documents (1997), coll. of articles, *Rays of Sofia*, Minsk, 520 p. (rus).
35. Smolii, V. [edit.], and Krypyakevych, I. [comp.] and Butych, I. [comp.] (1998), Bohdan Khmelnytskyi's Universals of 1648-1657, *National Academy of Sciences of Ukraine, Institute of history of Ukraine, Alternatyva*, Kiev, 383 p. (ukr).
36. Central State Historical Archive of Ukraine, Lviv, fond 132, opys 1, sprava 34-38, 200, 902, 997; opys 1, fond 140, sprava 12, 111, 123, 234, 297-298 (ukr).
37. Grzebien, L. [ed.] (1996), Skarga, in: *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564-1995*, available at: <http://www.jezuici.krakow.pl/cgi-bin/rjbo?b=enc&q=SKARGA&f=1> (pol).
38. Blinova, T.B. (2002), Jesuits in Belarus (Their role in organization of education and enlightenment), *GrGU*, Grodno, 425 p. (rus).
39. Bolotov, V.V., Lectures on the History of the Ancient Church III. The sources of the history of church, available at: http://azbyka.ru/otechnik/Vasilij_Bolotov/lektcii-po-istorii-drevnej-tserkvi/3 (rus).
40. Smolii, V.A. [head of editorial board] and others (2004), Encyclopedia of the history of Ukraine, in 10 v. (2003-2013), Vol. 2, *Naukova dumka*, Kyiv, 688 p. (ukr).
41. Zadorozhniuk, A.B. (2009), Staryi Kamianets: from Jesuit Collegium to the Faculty of History of Kamyanets-Podilskyi Ivan Ohienko National University (architectural and educational aspects), in: *Education, science and culture in Podil*, the collection of scientific papers, Oiiu, Kamyanets-Podilskyi, Vol. 13, pp. 337-346 (ukr).
42. Nalyvaiko, D. (1998), The Western perspective: The perception of Ukraine in the Western Europe in the XI - XVIII, *Osnovy*, Kyiv, 578 p., available at: <http://litopys.org.ua/ochyma/ochrus.htm> (ukr).
43. Opria, A.V. (2009), The Society of Jesus and its activities in the territory of Ukraine in the XVI-XVII cent. in modern Ukrainian, in: *Scientific papers issued by Kamyanets-Podilskyi Ivan Ohienko National University*, Vol. 19, 134-140 (ukr).
44. Pelchar, R. (1999), Jesuit music education in Russian Voivodship in the XVII-XVIII c., in: *The music of Galychyna*, Lviv, Vol. II, 43-58 (ukr).
45. Pechnikov, B.A. (1989), The fathers of darkness, or Jesuits of enlightenment, *Pedagogika*, Moscow, 272 p., available at: <http://coollib.com/b/330501/read> (rus).
46. Richkov, P.A. (2002), Ukrainian architectural heritage of Society of Jesus. Short anthology, in *Architectural heritage of Ukraine, NDITIAM - Golovkyivarkhitektura*, Kyiv, pp. 169-195 (ukr).
47. Ulianovsky, V.I. (1994), The History of Church and Religious Thought in Ukraine, in 3 v., Lybid, Kyiv, V. 2. The mid XV - late XVI century, 256 p. (ukr).
48. Shevchenko, T. (2005), Jesuit teaching on the Ukrainian lands of the last quarter of 16th - the middle of the 17th centuries, *Svichado*, Lviv, 340 p. (ukr).
49. Paszenda, J. (1999-2013), Budowie Jezuitckie w Polsce XVI-XVIII w., t. 1-5, *WAM Publishing*, Krakow, T. 1, 1999, 464 p. (pol).